

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

July To Sept. 2022
Issue 43, Vol-08

Date of Publication
01 Sept. 2022

Editor

Dr. Babu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति ढेली, मतीविना नीति ढेली
नीतिविना ाति ढेली, ातिविना वित्त ढेले
वित्तविना शूद्र ाचले, इत ं अनर्थ ए ा अविद्येने ं ले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

- ❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At Post Limbaganesh, Tq. Dist Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Date of Publication
01 Sept. 2022

vidyavarta™

International Multilingual Research Journal

Vidyavarta is peer reviewed research journal. The review committee & editorial board formed/appointed by Harshwardhan Publication scrutinizes the received research papers and articles. Then the recommended papers and articles are published. The editor or publisher doesn't claim that this is UGC CARE approved journal or recommended by any university. We publish this journal for creating awareness and aptitude regarding educational research and literary criticism.

The Views expressed in the published articles, Research Papers etc. are their writers own. This Journal dose not take any liability regarding approval/disapproval by any university, institute, academic body and others. The agreement of the Editor, Editorial Board or Publication is not necessary. Editors and publishers have the right to convert all texts published in Vidyavarta (e.g. CD / DVD / Video / Audio / Edited book / Abstract Etc. and other formats).

If any judicial matter occurs, the jurisdiction is limited up to Beed (Maharashtra) court only.

<http://www.printingarea.blogspot.com>

विद्यावती: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 8.14 (IJIF)

डॉ. गजानन देवराव चिट्टेवाड, जि. औरंगाबाद

||41

12) नवे तमामार विषय धोरण व सद्यःस्थिती

डॉ. संजय तंबळे, औरंगाबाद

||46

13) रशिया युक्तेन युद्ध : भारताची भूमिका

प्रा. डॉ. आंधळे बी. व्ही., जि. परभणी

||49

विद्यार्थ्यांना परदेशी शिष्यवृत्ती देऊन पाठविले पाहिजे. महाविद्यालयीन अभ्यास, मांमध्ये औद्योगी प्रशासन उद्योग ता, अदेशीर बाबींमध्ये वरच्या स्तरावरील ज्ञान, व्यवस्थापन, समुपदेशन, मार- माल संबंध इ. विषयांना प्राधान्य दिले पाहिजे. विद्यापीठे, महाविद्यालये आणि पन्या व उद्योगे यांच्यात वारंवार संवाद आणि भेटी घडल्या पाहिजे. त्यांनी एत्र येऊन ाही प्र ल्प पु र्ले पाहिजेत. विद्यापीठातील उच्च शिक्षा ा घे ाज्यांनी उद्योगे ांध्यातील प्रश्नांवर संशोधन प्र ल्प घेतले पाहिजे जे रून त्यांचे निष् र्ष उद्योगे ांध्यातील पुढील धोर ा से असावे हे ठरवि यासाठी उपयोगी ठरतील.

समारोप :

औद्योगी र ाची प्रि, या मनुष्य अस्तित्वात असे पर्यंत चालू राह ार आहे. त्याचप्रमाणे इथल्या म ार व ांचे अस्तीत्वही तिथपर्यंत टिू ा राह ार आहे. त्यामुळे म ार व ांच्या हिताच्या दृष्टीने लेजा ारे ायदेहे म ाराच्या हितासंबंधी मोठ्या प्रमा ावर चां ल्या प्र ारे तृतीय शील ठेव यावर शासन दरबारी प्रयत्न झाले पाहिजेत. म ार व ांला त्यामधून समाधान ार ता प्राप्त झाली पाहिजे. असे झाल्यास औद्योगी र ाची स्थिती बदल याबरोबर म ार व ांलाही मोठ्या प्रमा ावरची समाधान ार ता प्राप्त होईल. त्याच बरोबर नव म ार धोर ाची अमलबजाव ाही यो यरित्या आमलांत आ ा यासाठी शासनाने चां ल्या प्र ारची ार्य तत्परता दा वली पाहिजे. त्यातून म ार हिताबरोबरच देशाच्या प्र ातीचाही मा ा सु र हो यास मदत होईल. देश हित साधल्यामुळे देशाच्या आर्थि स्थितीतील सुधार ाही तळा ाळात अस्तीत्वात अस ाज्या म ार व ांच्या आर्थि स्थितीत बदल घडव यासाठी हातभार लावताना पाहायला मिळेल.

म्ह ान या धोर ासंबंधीचा विचार शासन दरबारी झाला तर चां ल्या प्र ारचे चित्र आपल्या समोर उभे राहिलेले पाहायला मिळेल.
संदर्भ ग्रंथ :

१. Gadgil, D.R. Regulation of wages and other problems of industrial labour in India, Puna. १९४३.

२. Kuhn. Alfred. labour : Institutos and Economics, New York, १९५९.

३. Lester, R.A. Economics of Labour, New York, १९६४.

४. Reserve Bank of India, Reserve Bank of Indian. Bulletin, Bombay, April, १९६४.

५. ाळाते सुधा 'औद्योगी समाजशास्त्र' विद्या बुक्स पब्लि ार्स, और ापुरा, और ाबाद. जुन २००५.

रशिया युक्रेन युद्ध : भारताची भूमिका

प्रा डॉ.आंधळे बी.व्ही.

राज्यशास्त्र विभाग,

कै.रमेश वरपुडकर महाविद्यालय सोनपेट, जि.परभणी

*****

प्रस्तावना :- नव्या जागतिक संरचनेकडे पहात असताना असे दिसून येते की, सध्या आंतरराष्ट्रीय राजकारण रशिया- युक्रेन युद्धाने व्यापून गेले आहे. 11 २०१६ च्या कोरोना महामारीतून जग बाहेर पडते ना पडतेय सन २०२२ ची सुरुवात रशिया युक्रेन युद्धाने झाली. यामुळे संपूर्ण जगाला तिसऱ्या महायुद्धाची भीती वाटू लागली आहे. एका महामारी वाचून आलो आहोत आता अण्वस्त्र युद्धात मरतो की काय? असा प्रश्न संपूर्ण जगाला पडला आहे. यामुळे आगीतून उदून फुफाट्यात पडल्या सारखे आंतरराष्ट्रीय समाजाचे झाले आहे.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर जागतिक पातळीवर अमेरिका रशिया या दोन महासत्तांच्या उदय झाला. त्यानंतर त्यांच्यात वेगवेगळ्या कारणांनी संघर्ष, तणाव पाहायला मिळाले. त्याचे रूपांतर पुढे शीतयुद्धात झाले. परंतु सन १९६१ मध्ये रशियाचे विघटन होऊन युक्रेनसह पंधरा प्रांत रशियातून बाहेर पडत स्वतंत्र देश म्हणून पुढे आले. रशियाच्या पतनानंतर जगात अमेरिका ही एकमेव महासत्ता राहिली. पण आंतरराष्ट्रीय राजकारण हे गतिशील असते ते कधीच स्थिर राहत नाही. सन १९९९ मध्ये रशियाची सत्ता व्लादिमीर पुतीन यांच्या हाती आली. पुतीन यांनी आपल्या कुशल नेतृत्वाच्या आधारे रशियाला पुन्हा बलाढ्य राष्ट्र म्हणून उभे करण्याचे प्रयत्न चालू केले. व अमेरिकेच्या एकाधिकारशाहीला रोखण्यासाठी चीन, भारत, ब्राझील, दक्षिण आफ्रिका या देशांबरोबर ब्रिक्स संघटना स्थापन करून अमेरिकेला रोखण्याचा प्रयत्न केला.

सीरिया युद्ध, अफगाणिस्तानचा प्रश्न, दहशतवाद, पर्यावरण समस्या, तेलाचे राजकारण, आर्थिक मंदी, कोरोना महामारी, चीन अमेरिका आर्थिक संबंध व नाटोचा विस्तार यासारख्या विविध कारणांनी आंतरराष्ट्रीय राजकारण ढवळून निघाले. ज्याची परीणीती सध्याच्या रशिया युद्धात झाली असे म्हणता येईल. रशिया युद्ध हे जरी दोन देशातील युद्ध असले तरी त्याचे दूरगामी परिणाम आंतरराष्ट्रीय राजकारणावर झाले आहेत. याला भारत सुद्धा अपवाद नाही. रशिया युद्धाचे भारतावर व भारताच्या परराष्ट्र धोरणावर मुलगामी असे परिणाम झाले आहेत. यात भारताची भूमिका कशी रहिली आहे. याचा आढावा प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या माध्यमातून घेण्यात येणार आहे.

रशिया युद्धात विवाद :- दुसऱ्या महायुद्धानंतर आंतरराष्ट्रीय राजकारणात अनेक बदल झाले. जगाचा संपूर्ण नकाशा बदलून गेला. स्टॅलिनच्या नेतृत्वाखाली सोव्हिएत रशियाची वाटचाल सुरू झाली. परंतु बोरिस एल्टसिन यांच्या पेरिस्त्रोईका व ग्लास्तोनास या धोरणामुळे सन १९६१ मध्ये सोव्हिएत रशियाचे पतन झाले. रशियातून पंधरा प्रांत बाहेर पडले. यातील सर्वात मोठा प्रांत युक्रैन हा एक आहे.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर रशियाच्या प्रभावाला रोखण्यासाठी अमेरिका आणि इतर काही राष्ट्रांनी एकत्र येत उत्तर अटलांटिक ट्रीटी ऑर्गनायझेशन (NATO) या लष्करी संघटना स्थापन केली. ४ एप्रिल १९४९ रोजी बेल्जियम, नेदरलँड्स, नार्वे, पोर्तुगाल, इंग्लंड, कॅनडा, फ्रान्स, ईटाली, आइसलँड, लेक्झेबर्ग, डेन्मार्क आणि अमेरिका या बारा देशांनी ही संघटना स्थापन केली. या संघटनेच्या तत्वानुसार एखाद्या सदस्य राष्ट्रांवर सशस्त्र हल्ला केल्या तर तो सर्व सदस्यांवर हल्ला मानला जाईल. आज नाटो संघटनेत ३० देश सहभागी आहेत.

सन १९९७ नंतर नाटोने विस्तारवादी धोरण स्वीकारले. यातून पूर्वेकडील देशांना नाटोत सहभागी करून रशियाला चहुबाजूंनी घेरण्याचे प्रयत्न अमेरिका व नाटो सदस्य देशांनी चालविले. यामध्ये बल्गेरिया, लिथुआनिया, लॅटव्हिया, एस्टोनिया, रोमानिया, स्लोव्हेनिया (२००४) हे नाटोचे सदस्य बनले. त्यानंतर अल्बानिया,

क्रोएशिया (२००९) मॉन्टेनेग्रो (२०१७) मॅसिडोनिया (२०२०) यामुळे नाटोचा विस्तार रशियाच्या सीमेपर्यंत येऊन ठेपला. यापाठोपाठ युक्रैन नाटोत सहभागी झाला तर आपण पूर्णपणे घेरले जाऊत ही भीती रशियाला भेडसावत आहे.

तर दुसरीकडे मात्र युक्रैनला आपल्या स्वतःच्या सार्वभौमत्वाची काळजी आहे. सन २०१४ साली रशियाचा क्रिमियावर कब्जा, व्लादिमीर झेलॅन्स्कि सरकारला विरोध, डॉनेत्स्क, लुहान्स्क या युक्रैन प्रांतावर रशियाचा डोळ्याकारणांनी युक्रैन नाटोकडे झुकला आहे. युक्रैनने आपले स्वतंत्र अस्तित्व जपण्यासाठी अमेरिका व युरोपीयन देशांशी जवळीक निर्माण केली.

युक्रैनने नाटोचे सदस्यत्व स्वीकारू नये ही रशियाची मुख्य अट आहे. यासंदर्भात रशियाचे अध्यक्ष व्लादिमीर पुतीन म्हणतात, पुर्व युरोपीय राष्ट्रांचा वार्सा गट आम्ही विसर्जित केलाय, बर्लिन भिंत नेस्तनाबूत केलीय तेव्हा नाटो गटाच्या अस्तित्वाचा हट्ट का धरता ? असा सवाल पुतीन यांनी केला आहे.

रशिया युद्ध :- २४ फेब्रुवारी २०२२ रोजी सकाळी ठिक सहा वाजता रशियाने युक्रैनवर चहुबाजूंनी हल्ले सुरू केले. नोव्हेंबर २०२१ पासून रशियाने युक्रैनच्या सीमेवर सैन्य जमवाजमव करायला सुरुवात केली होती. या परिस्थितीत नाटो सदस्य देश युक्रैनच्या मदतीला धावून येतील असे वाटले होते पण प्रत्यक्षात युद्ध सुरू झाले तेव्हा नाटोचे कोणतेच राष्ट्र युक्रैनच्या मदतीला धावून आले नाही. यामुळे जवळपास वीस लाख युक्रैन नागरिकांना स्थलांतर करावे लागले. आज रशिया युक्रैन युद्धाला सुरुवात होऊन ३ जून २०२२ रोजी शंभर दिवस पूर्ण होत आहेत. तरीही हे युद्ध अजून थांबले नाही.

आजपर्यंत चालू असलेल्या या युद्धात नेमके किती मनुष्य हानी झाली हे निश्चितपणे सांगता येत नाही. पण विविध स्वयंसेवी संस्था आणि संयुक्त राष्ट्रे यांच्या अंदाजानुसार ६० हजारापेक्षा अधिक जणांचा जीव गेला आहे. तर ८० लाख युक्रैन नागरिकांनी स्थलांतर केले आहे. या बरोबरच ३८००० निवासी इमारती, १६०० शाळा महाविद्यालय, ५० रेल्वे पूल, ५०० कारखाने, ५०० रुग्णालय या युद्धात उद्ध्वस्त झाली आहेत. या शंभर दिवसात युक्रैनचे एकूण सहाशे अब्ज डॉलरचे नुकसान

झाल्याचे सांगितले जाते.

युक्रेन बरोबरच रशियाचे सुद्धा मोठे नुकसान झालेले आहे मोजक्या दिवसात रशिया हे युद्ध जिंकेल असे अंदाज वर्तवले जात होते. परंतु आज पर्यंत रशियाला कोणत्याच आघाडीवर निर्णायक असा विजय प्राप्त करता आला नाही. मारियापॉल हे शहर सोडता युक्रेन चे कोणतेही शहर रशियाला जिंकता आले नाही. युक्रेनची राजधानी किव्ह, खारकिव ही शहरं अद्याप संघर्ष करत आहेत. पण त्याचबरोबर लुहान्स्कचा ६०% व डॉनेत्स्कचा ७०% टक्के भाग रशियाने आपल्या ताब्यात घेतला आहे.

रशिया युक्रेन यांच्यातील या युद्धात सर्व सामान्य माणसाला आपला जीव गमवावा लागला आहे. त्याचबरोबर दोन्ही देशांचे मोठे आर्थिक नुकसान झाले आहे.

भारताची भूमिका :- आंतरराष्ट्रीय पातळीवर भारत हा शांतताप्रिय देश म्हणून ओळखला जातो. परंतु अलीकडच्या काळात भारत हा एक शक्तिशाली देश म्हणून पुढे आला आहे. युक्रेनमध्ये जवळपास वीस हजार भारतीय विद्यार्थी आणि नागरिक अडकले होते. त्यांना मायदेशी परत आणण्यासाठी भारताने ऑपरेशन गंगा चालविले. तसेच युक्रेन नागरिकांना स्थलांतर करण्यात मदत केली. याशिवाय रशिया युक्रेन यांनी चर्चेच्या माध्यमातून तोडगा काढावा असे उभयतांना आवाहन केले. रशियाचे राष्ट्राध्यक्ष व्लादिमीर पुतीन व युक्रेनचे पंतप्रधान व्लादिमीर झेलन्स्कि यांच्या बरोबर पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी फोनवर संवाद साधून शांततेचे आवाहन केले.

रशिया युक्रेन युद्धात भारत कोणाच्या बाजूने राहिल याविषयी अनेक तर्कवितर्क लावण्यात येत होते. रशियाच्या पतनानंतर भारत अमेरिकेकडे अधिक झुकला होता. चीन, पाकिस्तान यांना शह देण्यासाठी आपण अमेरिकेसारख्या लोकशाही राष्ट्र गटात जाणे अपेक्षित होते. पण तसे न होता सध्याच्या परिस्थितीत भारताने रशिया युक्रेन युद्धात तटस्थ राहण्याची भूमिका घेतली आहे.

रशियाने युक्रेनवर केलेल्या आक्रमणाबाबत चर्चा करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्र आमसभेचे आकस्मित

विशेष सत्र बोलावण्याबाबत संयुक्त राष्ट्र सुरक्षा परिषदेत मांडण्यात आलेल्या ठरावाबाबत भारत तटस्थ राहिला. याबाबत भारताने रशिया व चीन यांना न दुखविण्याचे धोरण स्वीकारले असे म्हणता येईल.

त्याबरोबरच युक्रेनवर हल्ला झाल्यापासून जगातील अनेक देशांनी रशियावर आर्थिक निर्बंध लादले आहेत. यात इंग्लंड, कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया या देशांचा समावेश होतो. पण भारताने आजपर्यंत ४०.८ लाख मेट्रिक टन तेल रशियाकडून विकत घेतले आहे. एकीकडे जगात तेलाच्या किंमती प्रति बॅरल +१२० असताना भारत ते ६५ डॉलर प्रति बॅरल दराने रशियाकडून विकत घेत आहे. यामुळे युरोपियन देश व अमेरिका भारतावर नाराज असलेले दिसून येत आहेत.

भारताला जवळपास ८०% तेल आयात करावे लागते. यात सौदी अरेबिया, इराण, अमेरिका व रशिया यांचा वाटा अधिक आहे. रशिया युक्रेन युद्धामुळे कच्च्या तेलाच्या वाढलेल्या किंमती लक्षात घेता, भारताने हे तेल रशियाकडून कमी दरात विकत घेण्याचा निर्णय घेऊन आपले राष्ट्रहित साध्य करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

भारत रशिया यांचे मैत्रीपूर्ण संबंध आहेत. काश्मीर प्रश्नावर सुरक्षा परिषदेत रशियाने भारताची वेळोवेळी साथ दिली आहे. तसेच भारताला तेल, नैसर्गिक गॅस, दगडी कोळसा, खाद्य तेल, ऑटोमोबाइल्स, शस्त्रास्त्र पुरविण्यात रशिया पुढे आहे. यामुळे भारताने अप्रत्यक्षपणे रशियाच्या बाजूने राहिला आहे असे म्हणता येईल.

समारोप :- रशिया युक्रेन यांच्यातील युद्धाचे भारतावर आणि जागतिक पातळीवर परिणाम झाले आहेत. तेलाच्या किंमतीत मोठ्या प्रमाणात म्हणजे ३०% वाढ झाली आहे. जवळपास १२० डॉलरला एक बॅरलची किंमत आहे (भारतीय चलनानुसार ६ हजार ३८१ रुपये. एका बॅरल मध्ये १५६ लिटर पेट्रोल असते) तसेच गहू, खाद्य तेल यांच्या किंमती वाढल्या आहेत. आफ्रिका खंडातील अनेक राष्ट्रांना अन्न धान्य टंचाईला सामोरे जावे लागत आहे. तसेच पामतेल, सूर्यफुलाचे तेल महाग झाले आहे.

रशिया लवकरच या युद्धाचा निकाल लावेल असा अंदाज अनेक युद्ध तज्ज्ञांनी लावला होता परंतु

आज युद्ध सुरू होऊन शंभर दिवस झाले पण युक्रेन पाय रोवून उभा आहे.नाटो राष्ट्रं युक्रेनला अप्रत्यक्ष मदत करत आहेत.पण त्यांनी या युद्धात प्रत्यक्ष सहभाग घेतला नाही. भारताने दोन्ही देशांना युद्धबंदीचे आवाहन केले आहे.सध्याच्या परिस्थितीत युद्ध कधी थांबेल हे सांगणे कठीण आहे.भारताने सदरील काळात जी पावले उचलली ती निश्चितच राजकीय मुत्सद्दीपणा,भुराजकीय कुटनीती, राष्ट्रीय हितसंबंधांना प्राधान्य आणि महासत्ताच्या राजकारणात आपली तटस्थ भूमिका या सर्व घटकांसह आंतरराष्ट्रीय पातळीवर समतोल भूमिका पार पाडणारी आहेत असे म्हणता येईल.

संदर्भ सुची :-

- १ पुतीन — गिरीश कुबेर
- २ भारताचे परराष्ट्रीय धोरण — डॉ.वा.भा.

पाटील

3 www.bbc.com

4 www.loksatta.com

5 www.wikipedia.com

६ रशिया परराष्ट्रीय घडामोडी— डॉ.अशोक

मोडक

***